

תהלים פרק פ'

והנראה לענ"ד לבאר ע"פ המדרש (במדבר רבה פרשה כא אות ט"ו) וז"ל: "נוצר תאנה יאכל פריה" (משלי כז) למה נמשלה תורה בתאנה שרוב האילנות הזית הגפן והתמרה נלקטין כאחת והתאנה נלקטת מעט מעט כך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנתים". וזאת כי בשאר האילנות מתבשלים הפירות (פחות או יותר) יחד ולכן די בפעם אחת לרדת וללקוט את כולם (או עכ"פ ללקוט במעט פעמים), ואילו התאנים (בע"פ התאנה) אינן מתבשלות בבת אחת, אלא היום מעט ולמחר מעט, וכל שעה ראוי לאכול מהן (לשון רש"י בעירובין נ"ד ע"ב). ובשיר השירים רבה פרשה ו' ד"ה "דודי ירד לגנו": רבי אבהו אמר התאנה הזו בזמן שנלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאנה, ובזמן שאינה נלקטת בעונתה, רע לה ורע לתאנה. נמצאנו למדים שא"א להשאיר את הפירות המבושלים בתאנה וללקוט הכל ביחד, ומבואר שם בד"ה "דילמא ר"י" - שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתלעות.

ולפי זה יתכן שהביאור של המילה "אורה" הוא ללקוט (מכל עץ) מעט על-מנת לחזור וללקוט מעט בפעם הבאה, שזה מאפיין את דרך לקיטת התאנים. וכן לגבי מור ובושם י"ל שאין דרך ללוקטו כולו מן הגפן בפעם אחת אלא כל פעם לוקטים מעט לצורך אותו היום, שאם לא כן יפסד הגפן. ולפי ביאור זה נבין יותר טוב מה ששואל דוד המלך ע"ה בתהלים למה הקב"ה נתן לכל העוברים והשבים (אוה"ע) ללקוט מן הגפן (מעם ישראל ולהציק לו) - פעם אחר פעם ללא הפסקה כל יום וכל שעה ועל מנת לשוב ולהמשיך להציק להם גם בהזדמנות הבאה, ומבקש "אלהים צבקות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת". ובדווקא נקט לשון אורה ולא לשון בצירה או לקיטה שרצה להדגיש שהצרות שעושים אוה"ע לעם ישראל חוזרים ונשנים.

אבל ראיתי בתרגום לערבית של ההפטרות לתשעה-באב של יהודי בבל על הפסוק בירמיהו ח' י"ג "אסף אסיפם נאם ה' אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום" שמפרש שיקטוף אותם (את עם ישראל) כמו שנקטפים הענבים מן הגפן שנקטפת מעט מעט, ויקטוף אותם כמו שנקטף התמר מן העץ שנקטף מעט מעט. ונראה לכאורה שהתחלף לו תאנה בתמר, דתמר מאן דכר שמיה. וחפשי מקור לדבריו אבל לא מצאתי במדרשים כלל³⁵⁴. ומ"מ קשה לי ענבים אענבים, שלפי דברינו אופן זה של לקיטה מעט מעט שייך בתאנים דווקא

משמעות השורש של הפועל "ארה"

- (ט) גִּפְּן מִמְצָרִים תִּסְיַע הַנֶּרֶשׁ גִּזִּים וְהַטְּעָה:
(י) פָּנִית לַפְּנִיָּה וְהַשְׁרֵשׁ שְׂרָשִׁיָּה וְהַמְלֵא אֶרֶץ:
(יא) כִּסּוּ הָרִים צִלָּה וְעֲנַפֵּיהָ אֶרְוֵ-אֵל:
(יב) תִּשְׁלַח קִצְרָה עֲדָרִים וְאֶל-נֶהָר יִזְקֹתֶיהָ:
(יג) לָמָּה פָּרַצְתָּ נְדָרֶיהָ וְאַרְוֶתָּה כָּל-עֲבְרֵי הַרְדֵּי:
(יד) יִכְרַסְמֶנָּה חֲזִיר מִיַּעַר וְזִיז שְׂדֵי יִרְעֶנָּה:
(טו) אֵל הַיָּם צָבָאוֹת שׁוּב נָא הִבַּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גִּפְּן זֹאת:

(תהלים פרק פ)

"ואורה" אינו מלשון קללה (ארור) אלא מלשון לקיטה, ושורשו "ארה" מנחי למד הפועל ולא "ארר" מן הכפולים. וכך הוא ביאור העניין בקצרה, שעם ישראל נמשל לגפן והקב"ה לקח את הגפן הוא עם ישראל ממצרים והסיעו לארץ ישראל ונטעו שם ונתן לגפן לעשות שורשים בארץ וענפים ארוכים והנה שואל הפסוק למה בזמן החרבן פרץ הקב"ה את הגדר של הכרם של אותה הגפן וכל העובר עובר ולוקט ממנה מן הבא לידו? ובנמשל מדוע הסיר הקב"ה את השמירה על עם ישראל וכל אומות העולם מציקים לו?

והנה הרשב"ם בפרק "המוכר את הספינה" (ב"ב פ"ב ע"ב) כותב שאורה שייך לומר בתאנים, ובוצר בענבים, וקוצר בתבואה, וגודר בתמרים, ומוסק בזיתים, ומלקט בשאר אילנות (ועיין גם בשבת ע"ג ע"ב וברש"י שם). ונשאלת השאלה למה נקט הפסוק המדבר על גפן לשון "אורה" השייכת יותר לתאנים, דהול"ל ובצורה כל-עברי דרך או עכ"פ ולקטוה כל-עברי דרך?

בהשקפה ראשונה נראה שאין הכרח שלשון "אורה" בא רק לגבי תאנים כי מצאנו לשון זה גם לגבי מינים אחרים כמו לגבי מור ובשמים בפסוק "אריתי מורי עם בשמי" (שיר-השירים ה), ולגבי ענפים יבשים לפי חלק מן המפרשים בישעיהו כז, יא (ראה לקמן), ואדרבא במקרא לא מצאנו לשון אורה על תאנים כלל. אבל בכל-זאת צריך להבין מה מאפיין את האורה שניתן לו שם בפני עצמו? ומדוע חז"ל השתמשו בו לתאר לקיטת תאנים בדווקא, הלא דבר הוא, שהרי למשל יש הבדל בין בצירה לבין לקיטה שזה בכלי וזה ביד כפי שמסביר המלבים בויקרא י"ט.

³⁵³ פורסם באור תורה תשרי תשס"ג סימן י"א לרפ"ש לבתיה בת ענת ולענת בת ליאורה ולמרת אימי תקוה אמל בת סלימה.

³⁵⁴ ובמעם לועז מצאתי פירוש הפוך מזה.

מאמרים על דקדוק לשון הקודש עם דוגמאות מפרשת השבוע (טיזטא)
תהלים פרק פי

ונשאר רק להסביר מדוע קל יותר ללקוט תאנה מפירות אחרים. ובאמת כך הוא שמספיק אורה וסלו (ב"ב פרק המוכר את הספינה) והטעם הוא משום שנלקטת מעט בכל פעם, אי נמי שאין צורך לטפס על העץ כדי לקטוף את פירות התאנה, והוא ע"פ ילקוט שמעוני הושע רמז תקכ"ה: א"ר יודן התאנה הזאת בתחלה, אורין אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלש עד שאורין אותה בסלים ובמגרפות. ופירש הערוך בערך "גרף" לוקטי תאנים יש להם מגריפה שקורין רישל"ו ותופס ביחור של תאנה ומורידו לארץ ולוקטן ומניחן בסל. עכ"ל. אם כן ללקוט תאנה קל יותר מפני שאין צורך לטפס על העץ כדי להוריד את הפירות. ופירושו עולה בקנה אחד כפתור ופרח עם פירוש הרד"ק בשורשים על הפסוק בישעיהו.

ולא בענבים שבוצרים אותם בבת-אחת. ואפשר שענבים אענבים לא קשיא, כאן שבוצרים אותם ליין (לגת) אז קוטפים את הכל ביחד, והא שקוטפים אותם לאכילה, שיש שקוטפים מעט מעט כדי אכילת יום ביומו. או אפשר שבצירה מתייחסת לאשכולות והלקיטה למה שנשאר - לעוללות שאותם קוטפים מעט מעט.

והנה הנביא ישעיהו (כז,יא) מתאר את הפורענות בפסוק "ביבש קצירה תשברנה, נשים מאירות אותה" ועיין רש"י ושאר מפרשים שם שנחלקו דונש ומנחם במילת "מאירות". שדונש פירש שמחמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נוחים להדלק ומאירות פירושו מדליקות (והוא דרך משל כמו העץ כשיבש אז בקל אפשר לקחתו ולהדליקו ולבערו כך עם ישראל כשיגיע עת הפורענות אפילו אומות חלשות כנשים ירעו לו וישחיתו אותם - ע"פ הרד"ק שם). אבל מנחם מפרש מאירות - מלקטות. והשיב לו דונש שבענפים יבשים אין מלקטים פרי. והמלבים פירש כשני הפירושים גם יחד, ונשים באות ומלקטות הקציר להאיר במ אש. ועוד שם, ונשים האביונות המלקטות עצים להאיר מלקטות אותם. ועתה לא קשה קושיותו של דונש מפני שמלקטים את העצים (היבשים) עצמם ולא את פירותיהם. וכן פירש המהר"י קרא ונשים באות ונוטלות אותן להדליק מהן כלומר שיהיו כל האומות שובים את ישראל (ו)מפזרין אותם בארצות.

ולפי דברינו אתי שפיר שהנשים האביונות באות ולוקטות עצים יבשים להדליקם, ומסתמא מלקטות מעט לצורך היום ולמחרת ישובו וילקטו שוב, והשתמש הנביא בשורש ארה לתאר את הפורענות שכל האומות שובים ומפזרים את עם ישראל בדומה לתאנה, מה תאנה שאין כל פירותיה נלקטים יחד אלא זער פה וזער שם, כך עם ישראל זער גולה לארץ זו וזער לארץ אחרת.

עוד אפשר לומר בדרך אחרת ע"פ הרד"ק בשרשים בשורש ארה שמסביר את הפסוק בישעיהו שכאשר תשברנה הפארות יבואו הנשים וילקטו אותם כי אין דרך הנשים לעלות על העץ וללקט. ולפי זה אולי אפשר לומר שהמאפיין את השורש ארה הוא ללקוט בקלות ללא מאמץ (וביד). ולפי זה גם דוד המלך בתהלים תאר את הפורענות בשורש ארה כדי לרמוז לכך שאחרי שהקב"ה הסיר את השמירה המיוחדת עלינו (פרצת גדריה) אז כבר יכולים אומות העולם בקל להרע לנו - וארוה כל עברי-דרך - אפילו עוברי דרך שאינם ערוכים למלחמה יוכלו לגבור עלינו. ופירוש אריתי מורי עם בשמי, לקטתי בקל את המור עם הבושם לרוב חשקי.